

נושא העבודה

התערבות למען הצלת האחר

תאריך: דצמבר 2015

העבודה מוגשת בחסותה עמותה של

שחר משפט עברי

תוכן עניינים

1	מבוא
	פרק ראשון- משפט עברי
2	הציווי מהתורה: " לא תעמוד על דם רעך"
5	נערה מאורסה
7	דין רודף
	פרק שני- משפט ישראלי
11	חוק לא תעמוד על דם רעך
14	שלושת ההגנות להאשמה פלילית
15	מקרים בחברה הישראלית
16	פסק דין אפנג'ר
17	פסק דין שמואל יחזקאל
22	סיכום
24	ביבליוגרפיה

הקדמה אישית

בחרתי בנושא: "התערבות למען הצלת האחר" מיכון שזהו נושא חשוב ורלוונטי במיוחד לתקופה בה אנחנו חיים, כיום מדינת ישראל נתונה במצב ביטחוני קשה שבו מתבצעות מדי יום מתקפות טרור, התקפות ופיגועים. ולכן עלינו להיות מודעים לנושא של הצלת האחר כדי שנדע כיצד לפעול במקרה ונמצא את עצמינו במצב שבו אנו צריכים להתערב ולהציל חיים במסגרת החוק.

מבוא

הדחף לעזור ולהציל אדם המצוי בסכנה הוא דבר טבעי ומהווה בסיס מוסרי לקיומה של חברה מאוחדת שיש בה ערבות הדדית ומעניקה תחושת ביטחון לחברים בה.

התורה ובעקותיה גם המשפט העברי מתייחסים לנושא של "התערבות למען הצלת האחר", ומצווה אותנו "לא תעמוד על דם רעך" כלומר, לא רק שאסור לאדם לפגוע באדם אחר אלא שאם הוא רואה אדם הנתון בסכנה כלשהי והוא יכול לעזור לו הוא חייב להתערב ולהצילו ואף יותר מכך, אם אינו יכול לעזור לו באופן אישי אזי, הוא חייב להזעיק עזרה ובכל מקרה אסור לו להתעלם ממנו.

הרמב"ם, רש"י ופוסקים נוספים עוסקים רבות בעניין זה ומבררים את המקרים השונים שבהצלת אדם המצוי בסכנה. ב-28 בספטמבר 1998 נכנס לתוקף במדינת ישראל החוק "לא תעמוד על דם רעך". חוק זה מדבר על כך שקיימת חובה להתערב כאשר רואים אדם המצוי בסכנה ויש לפעול להצילו ובכל מקרה אסור להתעלם ולעמוד מנגד.

בעבודה זו, אציג חלק מהמקורות המופיעים בתורה ובתלמוד ומהווים את הבסיס להלכה היהודית ולמשפט העברי. כמו כן, אתייחס לעיקרי החוק הישראלי, המניע לחקיקה ואציג מספר מקרים מייצגים שעלו לדיון ציבורי ומשפטי בישראל.

פרק א' - משפט עברי

הציווי מהתורה:

בפרק זה אדון במקורות המצווה ואנסה להסביר את עמדת הפרשנים.

"לא תעמוד על דם רעך אני ה' " (ויקרא, י"ט, ט"ז): מקור המצווה הוא מלשון

הפסוק עצמו אשר מלמד אותנו על חובת האדם להתערב ולהציל אדם אחר המצוי בסכנה.

¹רש"י פירש עניין זה והדגיש את סוף הפסוק **"אני ה' "**, לפי רשי ניתן ללמוד מסיום הפסוק: **"אני ה' נאמן לשלם שכר ונאמן להיפרע."** כלומר, אני ה' נאמן לשלם שכרו של מי שמקיים אזהרה זו, ונאמן להיפרע ולהעניש את מי שיעבור עליהם. דהיינו דובר במצווה חשובה מאוד ומי שיקיים אותה יקבל שכר ומי שיעבור עליה יענש.

התלמוד מתמודד עם השאלה מתי מצווה זו באה לידי ביטוי ומביא מצבים שונים שבהם יש לפעול על פי כלל זה:

"מניין לרואה את חברו שהוא טובע בנהר או חיה גורתו או לסטים באין עליו

שהוא חייב להצילו? תלמוד לומר - לא תעמוד על דם רעך." ²

הגמרא מפרשת כיצד מתממשת חובת ההצלה הנלמדת מהפסוק ומביאה דוגמאות של מקרים בהם אדם נתון בסכנה והאחר מחויב להצילו.

הרמב"ם מביא דוגמאות נוספות למצבים שבהם יש לקיים "לא תעמוד על דם רעך":

"כל היכול להציל ולא הציל עובר על לא תעמוד על דם רעך. וכן הרואה את

חברו טובע בים. או ליסטים באים עליו. או חיה רעה באה עליו. ויכול להצילו

הוא בעצמו. או ששכר אחרים להצילו ולא הציל. או ששמע גויים או מוסרים

מחשבים עליו רעה או טומנין לו פח, ולא גילה אוזן חברו והודיעו, או שידע בגוי

או באנס שהוא קובל על חברו, ויכול לפייסו בגלל חברו ולהסיר מה בליבו ולא

פייסו, וכל כיוצא בדברים אלו." ³

¹ פירוש רש"י ויקרא, י"ט, ט"ז.

² מסכת סנהדרין, ע"ג, א.

³ הרמב"ם, משנה תורה, הלכות רוצח ושמירת הנפש, פרק א' הלכה י"ד.

הרמב"ם מנסה לסכם בדיוק מה כוללת מצוות "לא תעמוד על דם רעך", כלומר באילו פעולות חייב אדם לנקוט למען הצלת זולתו ובאילו מקרים של סכנה מדובר. כאן מתייחס הרמב"ם למקרה שבו האדם מעריך שאינו יכול לעזור ולהציל את האחר באופן אישי, במקרה זה הוא עדיין חייב להתערב ולהציל בדרך של להזעיק או אפילו לשכור אנשי מקצוע כגון: כבאי, לוכד נחשים, מציל (בים), משטרה וכו' אשר יוכלו להציל. ובמקרים בהם ידוע לו על כוונה לפגוע עליו לגלות את הכוונה לאחר הנמצא בסכנה או לגורמים המקצועיים ובכך למנוע את התרחשותה.

הרמב"ם מציין חמישה דוגמאות למקרים בהם יש להציל אדם הנתון בסכנה.

חמשת המקרים מחולקים לשלוש קטגוריות: **ראייה, שמיעה וידיעה.**

ראייה:

1. כאשר אדם רואה מישהו טובע בים.

2. כאשר אדם רואה שודדים שתוקפים מישהו.

3. כאשר אדם רואה חיה רעה שתוקפת בן אדם.

שלושת המקרים הללו הם דוגמות למצבים שבהם ממש רואים בעיניים באופן ישיר ומייד, שאדם אחר נמצא בסכנה, במצבים אלו אסור לך להתעלם מהחובה להציל. להתעלם מהחובה להציל. חובה עלייך להציל את האחר בעצמך, להזעיק עזרה, או לשכור אנשי מקצוע שיצילו את האדם הנתון בסכנה.

שמיעה:

במקרה בו אדם שומע שאנשים מדברים רעה על מישהו אחר ואף מתכוונים לפגוע בו עליו לגלות זאת לאותו אדם שעומדים לפגוע בו.

הרמב"ם מרחיב את חובת ההצלה גם למקרה שאתה שומע על כוונה לפגיעה ולא רק כאשר הפגיעה מתרחשת ממש לנגד ענייך, במקרה כזה שבו אתה רק שומע קל יותר להתעלם מהסכנה הצפויה לאדם האחר ואנחנו עלולים לחשוב שבמקרה כזה שהסכנה בו אינה מוחשית וברורה אזי ניתן להקל. מדגיש לנו הרמב"ם את עניין השמיעה כדי ללמד אותנו שגם במקרה מסוג זה חובה לא להתעלם, להתערב ולהציל על ידי גילוי המידע לאדם הנתון בסכנה או למישהו אחר שיכול להצילו.

ידיעה:

אם אדם מכיר מישהו אלים שמתכנן לפגוע במישהו אחר, עליו לנסות לשכנע אותו שלא לעשות זאת.

במקרה הזה הרמב"ם מרחיב את חובת ההצלה גם למצבים שבהם אין לך ממש מידע על כוונה אבל מדובר באדם אלים ואתה עושה הערכה ומניח שיש כאן סכנה. גם במקרה כזה עלייך לפעול ככל הנדרש ולהתאמץ על מנת למנוע פגיעה אפילו שהדבר אינו קשור אליך באופן ישיר.

חשיבות ההצלה:

הרמב"ם מסביר את חשיבות המצווה להציל את האחר ומבהיר את עניין ההימנעות, לפי הרמב"ם ניתן לטעות ולחשוב שהימנעות אינה מהווה עבירה ואין מקום להיענש על כך. הרמב"ם מדגיש את חשיבות העניין של הצלת חיי אדם ומשווה אותה להצלת העולם כולו ולכן ההימנעות הינה דבר חמור ביותר.

נערה מאורסה:

בחומש דברים פרק כ"ב מזכירה התורה מקרה שבו נערה מאורסת נאנסת

על ידי אדם אחר האירוע מתרחש בשדה או במקום רחוק מן העיר:

"וְאִם-בְּשֵׂדָה יִמָּצָא הָאִישׁ, אֶת-הַנֶּעֱרָה הַמְאֻרְשָׁה, וְהִחֲזִיק-בָּהּ הָאִישׁ, וְשָׁכַב עִמָּה: וְיָמָּת, הָאִישׁ אֲשֶׁר-שָׁכַב עִמָּה--לְבָדּוֹ. וְלִנְעָרָה לֹא-תַעֲשֶׂה דָבָר, אִין לִנְעָרָה חֹטֵא מוֹת: כִּי כַּאֲשֶׁר יִקּוּם אִישׁ עַל-רַעְהוֹ, וּרְצָחוֹ נִפְשׁ--כֵּן, הַדָּבָר הַזֶּה. כִּי בְשֵׂדָה, מִצָּאָה; צַעֲקָה, הַנֶּעֱרָה הַמְאֻרְשָׁה, וְאִין מוֹשִׁיעַ, לָהּ."⁴

התורה מלמדת אותנו שעונשו של מי שאנס את הנערה המאורסה הוא מוות.

הנערה זעקה לעזרה שיצילו אותה אך אף אחד לא היה שם כדי לעזור לה, אך אם כן

התורה מפרטת את סיפור המעשה ומציינת שהנערה זעקה לעזרה על מנת שיצילו

אותה אך אף אחד לא היה שם כדי לעזור לה. משמע, שאם כן היה מישהו שומע

אותה קוראת לעזרה, מחובתו לבוא להציל אותה ואפילו להרוג את האנס.

מהיכן אנו למדים שהמציל חייב אפילו להרוג את האנס?

המשנה בנזיקין מתייחסת לנושא: **"אילו הן שמצילין אותן בנפשן: הרודף אחר**

חבירו להורגו, ואחר הזכר, ואחר הנערה המאורסה אבל הרודף אחר בהמה,

והמחלל את השבת, ועובד עבודת כוכבים- אין מצילין אותן בנפשן"⁵

משנה זו מסבירה על אילו עבירות שעונשן מוות מותר לאדם להציל את האחר

ולמנוע את העבירה אפילו על ידי הריגת האדם שעומד לבצע אותה. המשנה גם

מפרטת עוד עבירות שעונשן מוות אבל בהן אסור להציל על ידי הריגה. אונס מופיע

בין המקרים שבהם מותר להרוג על מנת להציל

⁴ חומש דברים, פרק כ"ב, פ' כ"ה-כ"ז.
⁵ משנה, סדר נזיקין, פרק ח', משנה ז'.

התלמוד הבבלי במסכת סנהדרין מעמיק נושא זה:⁶

"תנו רבנן מניין לרודף אחר חבירו להרגו שניתן להצילו בנפשו? תלמוד לומר

לא תעמוד על דם רעך אני ה'"

הגמרא מבררת את עניין נערה מאורסה שהיא אשת איש, ועל כך אמרה התורה **"יהרג ובל יעבור"**. כלומר, ישנן עבירות שהתורה אומרת עליהן שעדיף להיהרג מאשר לחטוא. עבירות אלה הן-עבודה זרה, גילוי עריות, שפיכות דמים.

אונס נערה מאורסה הוא בגדר גילוי עריות שעליו נאמר שעדיף שימות מאשר שיחטא בכך.

הגמרא לומדת שדין רודף אחר נערה מאורסה על מנת לאונסה, שווה לדין רודף שבא להרוג. על פי הגמרא במקרה שאין למציל ברירה ואינו יכול לעצור את האנס בדרך אחרת הוא צריך להרוג את הרודף בין אם מדובר ברודף אחר נעה מאורסה ובין אם מדובר ברודף אחר מישהו בכדי להורגו.

בהמשך, הגמרא מביאה דוגמאות נוספות למצבים בהם על אדם לא לעמוד מנגד אלא לקום ולהציל את האדם הנמצא בסכנה:

1. אדם רואה אדם אחר טובע בנהר- מחויב לעשות מעשה על מנת להצילו.

2. אדם הרואה שחית טרף 'גוררת' אדם אחר ועומדת לפגוע בו, עליו לעשות

מעשה על מנת להצילו.

⁶ תלמוד בבלי, סנהדרין, דף עג' ע' א

3. אדם הרואה שפוגעים באחר ליסטים (שודדים), גם כאן מחויב לעשות ככל

שביכולתו כדי להציל את חברו.

הגמרא מבהירה שבמקרה בו הוא אינו יכול להציל את האחר באופן אישי, כגון: שאינו יודע לשחות או שמפחד מחיית הטרף או השודדים אסור לו להתעלם מהמקרה והוא חייב לפעול בכול האמצעים להשגת אנשים מקצועיים שיצילו את האחר). "מיטרח ומיגר אגורי" (כלשון התלמוד).

מן המשנה והגמרא אנו למדים שמותר להרוג את הרודף אחר הנערה המאורסה אפילו לפני שביצע את העבירה משום שדין זה בדיוק כמו דין רודף.

דין רודף

"לא תרצח" הוא אחד מעשרת הדיברות וכלל מאוד חשוב שציותה אותנו התורה.

נטילת חיים של האחר היא עבירה חמורה ביותר. במשפט העברי העונש של אדם שרצח הוא מוות.

ישנם מספר מקורות מהם ניתן ללמוד שכאשר אדם רואה מישהו שרודף אחר אדם

במטרה להרוג אותו יש חובה להתערב ולהציל את אותו אדם אפילו אם זה אומר

שצריך להרוג את הרודף בטרם הפיק לבצע את זממו.

הרמב"ם כותב בהלכות רוצח שלוש הלכות על דין רודף, הדברים המובאים בלשון

של הרמב"ם מובנים וברורים.

1. הרודף אחר חברו להורגו, אפילו היה הרודף קטן - הרי כל ישראל מצווין להציל

הנרדף מיד הרודף, ואפילו בנפשו של רודף.

2. הרי זו מצות לא תעשה שלא לחוס על נפש הרודף.

3. הרואה רודף אחר חברו להורגו, או אחר ערוה לבועלה, ויכול להציל, ולא הציל - הרי זה ביטל מצות עשה, שהיא "וקצותה את כפה"; ועבר על שני לאוין, על "לא תחוס עינך" ועל "לא תעמוד על דם רעך" אף על פי שאין לוקין על לאוין אלו, מפני שאין בהן מעשה, חמורים הם: שכל המאבד נפש אחת מישראל, כאילו איבד כל העולם כולו; וכל המקיים נפש אחת מישראל, כאילו קיים כל העולם כולו.⁷

מקור נוסף מן התורה להיתר הפגיעה ב-"רודף" נמצא בדין "גנב הבא במחתרת". הכתוב אומר **"אם במחתרת ימצא הגנב והוכה ומת אין לו דמים"**. ודרשו בסנהדרין עב,א: "מ"ט דמחתרת? חזקה אין אדם מעמיד עצמו על ממונו... והתורה אמרה **אם בא להרגך השכם להורגו**". ושם בע"ב נאמר שלא דווקא בעל הבית שחתרו אל ביתו אלא: "והוכה" - בכל אדם... דרודף הוא". למדנו מכאן כי פשט הפסוק הוא היתר להתגוננות אישית, ע"י בעה"ב הנרדף. בדרך הדרש למדו שגם אדם אחר יכול להציל את בעל הבית בנפשו של הגנב שאמנם מתכוון לרכוש אך מוכן גם לפגוע בבעל הבית. יתר על כן, מלשון הגמרא משמע כי לא מדובר רק בהיתר לאדם להציל באמצעות הריגה אלא **מדובר בחובה ממש**, שהרי לשון חז"ל היא: **"אם הא להרגך השכם להורגו"**, בלשון חיובית ואקטיבית שמעידה על כך שאדם צריך להתערב מבעוד מועד למנוע את ההרג ולהציל את הרודף גם אם זה כרוך בהריגת הרודף.

⁷ רמב"ם, הלכות רוצח פרק ו' הלכות ו, ט, ט"ו

מקור נוסף לחובת הצלה מדי רודף, אפילו בדמו, מצאנו במסכת סנהדרין:

"רודף שהיה רודף אחר חברו להרגו אומר לו ראה שישראל הוא ובן ברית הוא והתורה אמרה 'שופך דם האדם באדם דמו ישפך' אמרה תורה הצל דמו של זה בדמו של זה."⁸

רש"י פירש על כך: "כל הרואה אותו ישפוך דמו בשביל אותו אדם שהוא רודף דהיינו 'באדם' - בשביל הצלת אדם הנרדף.

כל המקורות האלו מלמדים אותנו על כך שיש חובה להתערב ולהציל את הנרדף אפילו במחיר דם הרודף.

וכל מי שהיה יכול להציל נרדף ולא עשה זאת ביטל מצוות עשה ועבר על שני איסורים שהם "לא תחוס עינך" ו"לא תעמוד על דם רעך".

הצלת הרודף באחד מאיבריו:

אחת ההלכות הידועות בדיני ההגנה העצמית מתירה להשתמש בכוח ממית רק כשאין דרך אחרת. בהלכה ידוע הדבר כאפשרות להציל "באחד מאיבריו". כלומר, המציל חייב לנסות לפגוע ברודף באחד מאיבריו לפני שיהרגנו, כמו שנאמר בתלמוד: **"רבי יונתן בן שאול אומר: רודף אחר חבירו להורג, ויכול להצילו באחד מאבריו ולא הציל –נהרג עליו."**⁹

מכאן נלמד שההיתר להרוג את הרודף אינו חל במקרה ש"ניתן להצילו באחד מאיבריו" כלומר, במקרה שכניתן להציל את הנרדף ללא הצורך להרוג את הרודף אלא שניתן להסתפק בפגיעה באחד מאבריו. כאשר אדם מתערב כדי להציל את הנרדף הוא חייב להיות זהיר משום שקיימות חובת **מידתיות וסבירות** שעל פיה צריך המתערב לפעול ולא להרוג את הרודף אלא אם כן אין ברירה אחרת. שימוש בכוח מופרז ולא מידתי באופן שיהרוג את הרודף הינו דבר אסור לכתחילה.

⁸ סנהדרין, ע"ב, ב'.

⁹ תלמוד בבלי, מסכת סנהדרין, דף נ"ז, עמוד א

הרמב"ם פוסק להלכה שאם אדם הרג את הרודף למרות שיכל למנוע את הסכנה על ידי פגיעה בו ללא הריגתו, הרי שהוא עובר על איסור רצח אך אין עונשו מות כרוצח רגיל שיש לו כוונה ומניע.

פרק ב'-משפט ישראלי

חוק לא תעמוד על דם רעך:

חוק "לא תעמוד על דם רעך", התשנ"ח-1998, נכנס לתוקף ב-28 לספטמבר 1998.

החוק:

חוק לא תעמוד על דם רעך, התשנ"ח-1998

1. (א) חובה על אדם להושיט עזרה לאדם הנמצא לנגד עיניו, עקב אירוע פתאומי, בסכנה חמורה ומידית לחייו, לשלמות גופו או לבריאותו, כאשר לאל-ידו להושיט את העזרה, מבלי להסתכן או לסכן את זולתו.
(ב) המודיע לרשויות או המזעיק אדם אחר היכול להושיט את העזרה הנדרשת, יראוהו כמי שהושיט עזרה לעניין חוק זה: בסעיף זה, "רשויות" – משטרת ישראל, מגן דוד אדום ושירות הכבאות.
2. (א) הוראות סעיף 5 לחוק עשיית עושר ולא במשפט, התשל"ט 1979 יחולו גם כאשר המזכה פעל מכוח חובתו על פי הוראות סעיף 1.
(ב) בית המשפט רשאי לחייב את מי שגרם לסכנה שהניצול נקלע אליה, לרבות את הניצול עצמו אם גרם לסכנה זו, לשפות את מי שהושיט עזרה בהתאם לחובתו לפי הוראות סעיף 1 על ההוצאות והתשלומים הסבירים שהוציא.
3. בכפוף להוראות סעיף 2(א), אין בהוראות חוק זה כדי לגרוע מהוראות כל דין.
4. העובר על הוראות סעיף 1 לחוק זה, דינו – קנס.
5. שר המשפטים ממונה על ביצוע חוק זה.

חוק זה הופך את החובה המוסרית של עזרה לזולת לחובה הנובעת מחוק. וכל העובר על הוראת החוק עונשו קנס.

החוק נחקק בעקבות הצעת חוק פרטית של ח"כ חנן פורת. בעת שהובא החוק

לקריאה שנייה ושלישית נימק ח"כ פורת את יוזמתו:

"לא היינו נזקקים לחוק הזה אילו באמת היינו במצב שבו המוסר הטבעי, שלפיו אדם הרואה אדם אחר שנמצא במצוקה לנגד עיניו, לא היה מהסס, היה טורח ומציל, גם אם הדבר הזה היה עולה לו בהוצאות מרובות של ממון ואפילו בסיכון של גוף. חשבנו בכל זאת, על רקע מקרים מצערים מאוד שהיו בשנים האחרונות ועל רקע רצון לקבוע נורמה שמעגנת את המוסר היהודי, הקובע "לא תעמוד על דם רעך", שאינך יכול לעמוד מנגד בשעה שאתה רואה את חברך נמצא בסכנה, וחברך הוא אדם באשר הוא אדם, יהודי כגוי, כל אדם באשר הוא, גדול, קטן, איש, אישה, עליך להושיט לו יד ולהציל אותו." ("דברי הכנסת", 22 ביוני 1998)

מתוך הצעת החוק בשנת 1992 אנו לומדים את חשיבות החוק. החוק מבוסס על המשפט העברי שהוזכר בפרק הקודם, והצעת החוק באה לעגן את ההלכה הזו בחוק הישראלי,

בהצעה לחוק נכתב שאם אין לניצול אפשרות לשלם למציל תישא המדינה בהוצאות ההצלה (פינוי של מד"א וכדומה) כמו כן מפרט החוק את העונש המוצע למי שמתעלם ממנו – עד שנת מאסר. אין ענישה דומה בחוק לעבירות פסיביות – רוב הפושעים נענשים על מעשה שעשו. חוק זה ייחודי וחשוב, בו מדינת ישראל לוקחת חלק נכבד בהנחלת הערך החשוב והמוסרי שעומד מאחורי הפסוק: **"לא תעמוד על דם רעך"**.

תחולת החוק:

סעיף א' לחוק קובע שלושה תנאים, שרק כאשר מתקיימים שלושתם יחדיו חובה להגיש עזרה:

"לאדם הנמצא לנגד עיניו"

"עקב אירוע פתאומי"

"בסכנה חמורה ומידית לחייו, לשלמות גופו או לבריאותו."

חוק "לא תעמוד על דם רעך החליף למעשה בשנת 1998 את 'חובת הצלה' עד אז הייתה חובה משפטית להגיש עזרה ולהציל מסכנה רק לארבע קבוצות באוכלוסייה : הורים ביחס לילדיהם.

כבאים באירוע של נזק לגוף ולרכוש.

נוהג ברכב ביחס לנפגע בתאונת דרכים.

במהלך אסון ציבורי.

מעבר לחוקים אלה, הפסיקה הטילה חובת הצלה על אדם היוצר סיכון לבריאותו של אדם אחר. במקרה כזה, הוטלה על האדם המסכן להציל את האדם האחר מפני הסיכון העומד בפניו, ואי עמידה בחובה זו מהווה עבירה פלילית שעונשה תלוי בסוג הפגיעה באדם האחר.

לאורך השנים טענו משפטנים ומחוקקים כי יש לקבוע בחוק חובת הצלה כללית, כביטוי מעשי לעקרון מוסרי ולמסורת היהודית. בין המצדדים בגישה זו היה נשיא בית

המשפט העליון לשעבר, השופט אהרון ברק, ברק הציג את עמדתו בעניין עוד כשהיה משנה לנשיא בית המשפט העליון. הדיון בנושא הביא לגיבוש הצעת חוק בראשית שנות ה-90 ולאחר כמה שנים הבשילה ההצעה לכדי האמור כאן.

חוק זה הופך את החובה המוסרית של עזרה לזולת לחובה החקוקה בחוק !

החוק בא לידי ביטוי במשפט בישראל, ובמקרים של הפרה מוגשות תביעות פליליות כנגד המפר.

שלושת ההגנות להאשמה פלילית:

הגנה עצמית

לא יישא אדם באחריות פלילית למעשה שהיה דרוש באופן מידי כדי להדוף תקיפה שלא כדין שנשקפה ממנה סכנה מוחשית של פגיעה בחייו, בחירותו, בגופו או ברכושו, שלו או של זולתו; ואולם, אין אדם פועל תוך הגנה עצמית מקום שהביא בהתנהגותו הפסולה לתקיפה תוך שהוא צופה מראש את אפשרות התפתחות הדברים.

הגנת הצורך

לא יישא אדם באחריות פלילית למעשה שהיה דרוש באופן מידי להצלת חייו, חירותו, גופו או רכושו, שלו או של זולתו, מסכנה מוחשית של פגיעה חמורה הנובעת ממצב דברים נתון בשעת המעשה, ולא הייתה לו דרך אחרת אלא לעשותו.

לא יישא אדם באחריות פלילית למעשה שנצטווה לעשותו תוך איום שנשקפה ממנו סכנה מוחשית של פגיעה חמורה בחייו, בחירותו, בגופו או ברכושו, שלו או של זולתו, ושאנוס היה לעשותו עקב כך.

שלושת הסייגים הללו נועדו להבהיר מתי אדם יהיה פטור מאחריות פלילית.

ולכן אנו רואים שבשביל הצלת חייו של אחד יהיה מותר אפילו במקרה שאין לו ברירה אחרת יהיה מותר לו לפגוע באדם שלישי. מלשון החוק ומהסייגים שצוינו אנו רואים שהצלת חייו של האחר הינה דבר חשוב מאוד שחובה עלינו לפעול ובמקרה בו אין ברירה אחרת אז מותר אף לפגוע באדם המהווה סכנה על מנת למנוע את הפגיעה.

להלן אפרט מספר מקרים הנוגעים לנושא.

מקרים בחברה הישראלית

תאונת אופנוע- כביש 44

ב 6-במאי 2007 אירעה תאונת אופנוע על כביש 44 בה נפגע רוכב האופנוע, שגסס על הכביש במשך דקות ארוכות בלא שאף אחד מנהגי המכוניות עצר כדי להושיט לו עזרה. סרט וידאו שתיעד את ההתעלמות המופגנת מהאדם הגוסס פורסם בכלי התקשורת ועורר מהומה תקשורתית. בעקבות המקרה, הוגשה מטעם הפורום המשפטי למען ארץ ישראל ליועץ המשפטי לממשלה דרישה לחקור את הנהגים שלא סייעו לרוכב בגין עבירה על חוק "לא תעמוד על דם רעך".

תאונת השיט בירקון

ב 4-באפריל 2009 עשרות עוברי אורח היו עדים לתאונת שיט בירקון בה נפגעה קשה יסמין פיינגולד, אלופת ישראל בחתירה. אמנם חלקם הזעיקו את כוחות הביטחון, אך אף אחד מהם לא קפץ לסייע לפיינגולד. רק אבי טויבין, עובר אורח שהזדמן למקום בהמשך קפץ למים והצילה. האירוע עורר דיון ציבורי בנוגע למחויבותם של עוברי האורח להושיט יד, גם במחיר של סיכון עצמי, למען הצלתו של אדם הנמצא בסכנת חיים ברורה.

פסק דין אפנג'ר

המשטרה חשדה כי בדירתו של סבאח חילו מוחזקים סמים מסוכנים ושמתנהלים שם משחקי קובייה אסורים. אחרי שהשיגו צו חיפוש מבית-המשפט יצאו שני שוטרים, בלבוש אזרחי, לדירה האמורה כדי לתפוס שם עבריינים "על חם". הם דפקו על הדלת וכשלא נענו החליטו לחכות לשעת כושר ולראות אם תזדמן להם אפשרות להיכנס לדירה. ואכן כעבור זמן מה נפתחה הדלת על-ידי המערער שהיה באותה עת אורחם של בעלי הדירה. כשנפתחה הדלת ניסו השוטרים להתפרץ פנימה ואז אירעה התקרית שבעטייה הואשם המערער בתקיפת שוטר, עבירה לתקיפת שוטרים, ובהכשלת שוטר. המערער הורשע בשתי עבירות אלה על-ידי בית-משפט השלום, אך בבית-המשפט המחוזי שונה פסק-הדין, ובמקום הרשעה בשתי העבירות הנ"ל באה הרשעה בעבירה של תקיפה רגילה. בית-המשפט המחוזי תיאר את התקרית שאירעה אחרי פתיחת דלת הכניסה על-ידי המערער, ואלה העובדות שנקבעו: כשנפתחה הדלת ניסו השוטרים לחדור פנימה, אך המערער שהבחין בהם וזיהה אותם כשוטרים דחף אותם בכוח ולא נתן להם להיכנס. תוך מאבק עם השוטרים קרא המערער בקול

"בולשת, בולשת", וגם אחרי שהצליחו לחדור פנימה המשיך להיאבק עמם מדלת

הכניסה ועד דלת החדר – כ-10 צעדים, וכל זאת עשה כדי להוציאם מפתח הדירה החוצה. במקרה דנן נטען כי אכן הייתה קיימת סכנה של פגיעה הן בגופו של המערער עצמו והן בגופם של האנשים האחרים שהיו בדירה. חברי הנכבד סבור שטענה זו נכונה, על שני חלקיה, ולמסקנתו הוא מגיע על סמך שיקולים אלה: המקרה אירע בשעה 01:30, לאחר חצות, המערער וחבריו לא שמעו נקישה בדלת ולא היו מודיעים לנוכחותם של זרים בחדר המדרגות. המערער פתח את דלת הכניסה לתומו כדי לטפל בגז, ואז התפרצו פנימה שני אנשים לבושים אזרחית. בנסיבות אלה, ובהתחשב בכך שהמתפרצים לא הציגו צו חיפוש ולא אמרו מיהם ועל מה הם באים, רשאי היה המערער, מכוח עיקרון ההגנה הפרטית לתקוף בכוח את המתפרצים למען ישארו מעבר לדלת ומחוץ לדירה. בכך ביקשה המערער למנוע חבלה או פגיעה בגופו, או להציל את חבריו "הנרדפים" מפני שני הרודפים שהיו מסיגי גבול, והיה חשש שיגרמו להם חבלה או פגיעה בגופם. התנגדותו של המערער להתפרצות הייתה אינסטינקטיבית עד שזיהה אותם כשוטרים, ואפילו זיהה אותם מיד, דרושות היו לפחות שנייה אחת או שתיים נוספות כדי שיוכל לשקול ולהכריע אם יש מקום לחשוש לכוונותיהם הפליליות. הערעור התקבל ויעקב אפנג'ר זוכה, לפי עיקרון כי מותר להציל אדם אחר שנתקף, חוק לא תעמוד על דם רעך.¹⁰

פסק דין שמואל יחזקאל

'כתב אישום הוגש כנגד שמואל יחזקאל באשמת הריגת סמי רדארי, תושב עיסאוה ביום 9.11.05. כתב האישום חושף כיצד ירה השוטר בגבו של דארי ממרחק מטרים ספורים וגרם למותו. דארי הרג במהלך מרדף אחר פורץ רכב בכניסה לגבעה

¹⁰ "מדינת ישראל נגד אפנג'ר" 89\78

הצרפתית בירושלים. המשטרה טענה תחילה כי במהלך המרדף אחר הרכב הגנוב, יצא נהג מתוך הכפר וניסה לדרוס שוטר. האחרון נפצע קל וירה שתי יריות, מהן נפגע דארי. אך גרסת התושבים הייתה שונה מלכתחילה: לדבריהם, הירי בוצע ללא כל הצדקה וכאשר דארי היה עם גבו לשוטרים. גרסה זו נמצאה נכונה בתחקיר של המחלקה לחקירות שוטרים. בכתב האישום נטען שב-9 בנובמבר היה השוטר בפעילות נגד גנבי מכוניות בכפר עיסאווייה. יחזקאל ושוטר נוסף שמרו על תאופיק דארי, שנעצר שם. לאחר המעצר, הגיע למקום אחיו, סמיר, במכונית מסחרית. אחד השוטרים, דניאל מראווי, איים על סמיר בנשק לבל יתקרב. בעקבות זאת, נרתע סמיר ורץ חזרה למכוניתו. כאשר נכנס למכונית, ירה שמואל יחזקאל באקדחו, החטיא ופגע בחלק האחורי של מכוניתו של סמיר. משלא פגע בו, התקדם בריצה לעבר המכונית, וכשהיה במרחק מטרים ספורים ירה בגבו של סמיר דארי. עו"ד דוד ליבאי וגיל עשת, הסניגורים של יחזקאל, מסרו כי "כתב האישום מציג תיאור מטעה של עובדות המקרה. לאחר שהנאשם וחבריו השוטרים ניצלו מלינץ' ואחד המתפרעים נעצר, נדרס הנאשם על ידי רכב שאחיו של העצור ישב בו. הרכב עצר ושני נוסעיו יצאו לשחרר את העצור בכוח. משלא הצליחו, חזר המנוח לרכב כדי לעלות למושב הנהג. הנאשם, שהיה מוטל באמצע הכביש, היה משוכנע שהמנוח עומד שוב לדרוס אותו ונשקפת סכנה מיידית לחייו, לכן ירה בו, לאחר שהזהיר אותו. הנאשם כופר באשמה וטען בחקירתו שפעל מתוך הגנה עצמית ובתוקף סמכותו כשוטר מג"ב." בבדיקה הפתולוגית שנערכה בגופתו של דארי בן ה-32 במכון לרפואה משפטית באבו כביר, נמצא חור כניסה של כדור בגבו, וחור יציאה מעל הלב. במחלקה לחקירות שוטרים נגבו עדויות בנושא. (ynet)

יחזקאל ירה מכיוון שטען שהיה במצב של סכנת חיים. לפי בית המשפט וראייה בדיעבד קבע כי אין זה היה מצב מסכן חיים אך מכיוון שיחזקאל ראה זאת כך יש לתת את הדעת לכך, ואם היה יודע בוודאי שלא היה הורגו. בית המשפט דן בשאלה המשפטית האם מבין החלופות שעמדו בפניו הייתה על המשיב חובה לנקוט באלטרנטיבה שפגיעתה הקלה ביותר, והאם הייתה לו חלופה כזו. באשר לשאלה המשפטית - שלושת הסייגים לאחריות הפלילית החלים על המשיב (צידוק, צורך והגנה עצמית), מחייבים (במישרין או בעקיפין) סבירות ומידתיות. לגבי סייגי הצורך וההגנה העצמית נקבעה הדרישה מפורשות: לא יחולו באשר המעשה לא היה סביר בנסיבות העניין לשם מניעת הפגיעה"; זאת במקביל לקיומה של הדרישה בווריאציות שונות במסגרת יסודות הסייגים. באשר לסייג הצידוק - על פניו יסודותיו אינם כוללים דרישת סבירות מפורשת. אך, הסייג קובע פטור מאחריות פלילית ביחס למעשה שאדם "היה חייב או מוסמך, לפי דין, לעשותו". בנסיבות דנן הוסמך המשיב - כאיש משטרה - להפעיל כוח לפי נהלי הפתיחה באש, ואלה כללו דרישת מידתיות וסבירות. ניתן אפוא לקבוע כי אם עמדו בפני המשיב אפשרויות שפגיעתן קלה יותר - הייתה עליו חובה לנקוט בהן, ואם לא עמד בחובה זו, יתכן שלא היה זכאי ליהנות מתחולת הסייגים לאחריות הפלילית. הביטוי "ניטרול" הסכנה בו נעשה שימוש בהנחיות שינתנו אינו זהה כמובן, רחמנא ליצלן, להרג; הוא נבחן בכל מקרה לנסיבותיו. ראשית, בית המשפט בחן את החלופות שמציעה המערערת - וקבע כי בנסיבות המדומות, לא היו חלופות אלה מנטרלות את הסכנה שהמשיב סבר שעמדה לפתחו. קביעות אלה הן ברובן קביעות עובדתיות - המתייחסות למצב הפיסי של המשיב בזמן האירוע, ולאופי הסכנה המדומה - וספק רב אם יש מקום להתערבות ערעורית כגון אלה. שנית, וזו לדידי עיקר, לשם אי היעדרות לערעור די לקבוע כי אפילו ניתן היה מעשית לנקוט

בחלופה אחרת, המשיב שגה, וסבר בטעות כי אפשרות זו לא תנטרל את הסכנה. בסופו של יום, הכרעת בית המשפט המחוזי מתבססת על קביעותיו באשר לתחושות המשיב בזמן האירוע; לדוגמה: המשיב מסר, וגרסתו התקבלה על ידי בית המשפט, כי חש שאינו מסוגל להימלט ממסלול הדריסה. אינני יכול לקבוע כי קביעה זו באשר לתפיסתו הסובייקטיבית של המשיב אכן שיקפה את מצבו האובייקטיבי, ויתכן שעובדתית היה סיפק בידו להימלט או לירות ברגלי המנוח - אך למצער היא מבססת את הטענה, כי הוא טעה טעות כנה וסבר שאין הוא יכול להימלט. על מנת לחסות תחת כנפי סייג הטעות, די בקביעה זו. המערערת מצביעה על שתי חלופות עיקריות, שלדידה היה על המשיב לנקוט אחת מהן - גם בהתחשב בטעותו בתפיסת המציאות. חלופות אלה הן, ראשית, האפשרות לבצע ירי לפלג גוף תחתון; שנית, האפשרות להימלט ממסלול הדריסה ולירות לגלגלי הרכב ממקום בטוח. ספק אם נוכח קביעותיו העובדתיות של בית המשפט קמא - המסתברות גם מתוך קריאת חומר הראיות והפרוטוקול - היו חלופות אלה זמינות כדבעי, זאת הן בשל מצבו הפיסי של המשיב לאחר המכה החזקה שספג מדלת הרכב הפוגע, והן כיון שלא סיפקו מענה לסכנות שסבר בטעות כי הן נשקפות לו ולחבריו. דומה כי גרסת המשיב לגבי תפיסת הסיטואציה על ידיו, שנתקבלה עובדתית על בית המשפט קמא, מקשה במידה רבה להלום חלופות אלה בנסיבות שהיו. ודוק: עלינו לצאת מהנחה של היעדר מחלוקת באשר לטעות הכנה, ולסול את דרכנו מכאן. אשר לאפשרות לירי לפלג גוף תחתון - גרסת המשיב, שהתקבלה על דעת בית המשפט קמא, הייתה כי סבר שירי כאמור לא ינטרל את הסכנה הצפויה. ויודגש, די לקבוע כי המשיב סבר כך בטעות, אך בית המשפט קבע אף יותר מזה: "דומני, בנסיבות העניין דנן, כי קיים מיתאם סביר בין חומרת הסכנה מצידו של המנוח - לפי מצב הדברים המדומה בעיני רוחו של הנאשם

לבין הירי על מנת להרוג, מצדו של הנאשם. לא בפעולת ענישה עסקינן, אלא בהגנה. לפי סברתו של הנאשם, שהמנוח אוטוטו יתמקם במושב הנהג וידרוס אותו או את השוטרים שמלפנים, הרי שהירי היה נחוץ ולא חרג מן המידה שהייתה דרושה להגנה על חייהם של הנאשם או השוטרים". כל זה נכתב בפרוטוקול בית המשפט. לפי האמור לעיל הנאשם זוכה, מחמת זה שההתערבות הייתה לטובת ההצלה של עצמו ואחרת היה נהרג כדין הרמב"ם האמור לעיל, ושלוש הסייגים לפליליות המעשה: הגנה¹¹ עצמית, צורך, כורח.

*ההבדל בין אפנג'ר לשמואל יחזקאל הוא ששמואל יחזקאל טען הגנה עצמית, ומשום כך התחשבו השופטים בזה שכנראה היה נתון באותו רגע בסערת רגשות וחשש לחייו ולכן הגישה כלפיו יותר מתחשבת לעומת אפנג'ר שטען שרצה להגן על חבר שלו ומשום כך ניתן להסיק שהוא עצמו לא היה נתון במצב של סערת רגשות וחשש לחייו ולכן הייתה לו יותר יכולת שליטה.

המקרים שהבאתי כאן עוסקים בשאלת ההגנה העצמית או התערבות להצלת האחר המצוי בסכנה, מדובר במקרים בהם ההערכה על המצב והסכנות הצפויות הינה סובייקטיבית ומנקודת מבטו של המעורב וכיצד הוא תופס את המצב ומפרש את הסכנה הנשקפת לו או לאחרים. במקרים אלה נדרשת התערבות אשר חייבת להיעשות באופן סביר, הדרגתי ומידתי.

¹¹"מדינת ישראל נגד שמואל יחזקאל" 639\07

סיכום

"לא תעמוד על דם רעך", הינה מצווה חשובה המופיעה בתורה, בהלכה ובמשפט העברי ובהמשך אף חוקק כחוק במשפט הישראלי וקיבלה ביטוי פסיקה.

בעבודתי ייצגתי את גישתו של המשפט העברי ואת מקורות ההלכה. חז"ל לא הסתפקו בפירוש הכתובים והתייחסו גם למצבים שונים כגון: מצב שבו המציל אינו יכול להציל בעצמו, מה נכלל בקטגוריה של דין רודף והאם מותר להרוג את הרודף על מנת להציל.

בהמשך ייצגתי את החוק הישראלי הצעיר יחסית שחוקק בשנת 1998. החוק נועד להתמודד עם דילמות מוסריות וערכיות איתם אנו מתמודדים מאז הקמת המדינה ואף בימים אלה של טרור ואלימות גוברת ולסמן באופן ברור את הכיוון לפיו על כל אדם לפעול באופן אקטיבי ולהציל אדם הנתון בסכנה או על ידי פעולה אישית או על ידי הפעלת גורמים אחרים.

החוק העברי וגם החוק הישראלי מונעים ממקור המצווה שבתורה: "לא תעמוד על דם רעך". על פי שני החוקים חלה על אדם חובה לפעול ולהציל אדם אחר הנתון בסכנה אך הוא אינו חייב לסכן את חייו על מנת להציל.

לפי המשפט הישראלי וגם המשפט העברי אסור להתעלם ממצב שבו אתה מזהה או מעריך שנשקפת סכנה לאדם אחר. אך לפי המשפט העברי אם התעלמת הרי זו עבירה שהעונש שלה בידי שמייים בעוד שלפי המשפט הישראלי יחשב הדבר כעבירה ויוגש כנגד המתעלם כתב אישום.

הבדל נוסף שברצוני לציין הוא שבמשפט הישראלי החובה להתערבות להצלת אחר
נובעת ונלמדת מהזכות להגנה עצמית ואילו במשפט העברי הזכות להגנה עצמית
נלמדת מכך שיש חובה להתערב ולהגן על האחר.

ביבליוגרפיה:

פירוש רש"י ויקרא, י"ט, ט"ז.

מסכת סנהדרין, ע"ג, א

הרמב"ם, משנה תורה, הלכות רוצח ושמירת הנפש, פרק א' הלכה י"ד.

חומש דברים, פרק כ"ב, פ' כ"ה-כ"ז.

משנה, סדר נזיקין, פרק ח', משנה ז'.

רמב"ם, הלכות רוצח פרק ו' הלכות ו, ט, ט"ו

סנהדרין, ע"ב, ב'

תלמוד בבלי, מסכת סנהדרין, דף נ"ז, עמוד א

חוק לא תעמוד על דם רעך-1998

ויקיפדיה

Ynet

מדינת ישראל נגד אפנג'ר 89\78

מדינת ישראל נגד שמואל יחזקאל 639\07

דעת- אינציקלופדיה יהודית

אתר "צמת", מאמר בנושא: הצלה על ידי פגיעה ברודף

דברי השופט אליאקים רובינשטיין בפסק דין שמואל יחזקאל בנושא "מידתיות וסבירות

בהגנה עצמית".